Судові почеркознавча, лінгвістична експертизи; експертиза відео-, звукозапису

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.18>
УДК 343.98

А. В. Забуга,

судовий експерт Дніпропетровського НДІСЕ, м. Дніпро, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8149-596X>
e-mail: dniprondise@ukr.net

Ю. Ю. Лилова,

завідувачка лабораторії
Дніпропетровського НДІСЕ, м. Дніпро, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7869-0046>
e-mail: dniprondise@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ТА СТАРЕЧОГО ВІКУ

У статті зроблено спробу визначити вікові межі таких понять, як «похилий» та «старечий», досліджено ознаки, характерні для підписів, які виконані особами похилого або старечого віку, та ознаки, які намагається відтворити виконавець підпису з наслідуванням. Розглянуто проблемні аспекти, що виникають у експертів при проведенні посмертних почеркознавчих експертиз підписів, зокрема, пов'язаних з обмеженою кількістю або відсутністю вільних зразків підпису ймовірного виконавця за умови неможливості отримання експериментальних зразків.

Ключові слова: підпис, особи похилого і старечого віку, почеркознавче дослідження, письмово-руховий навик, посмертна судово-почеркознавча експертиза.

Постановка наукової проблеми. Нинішній стан судово-почеркознавчої експертизи дозволяє вирішувати широке коло питань ідентифікаційного і діагностичного характеру, оскільки значно розширилися межі наукового знання про закономірності письма та почерку і про методи їх криміналістичного дослідження.

Почерк людини змінюється протягом усього життя, піддаючись природним змінам. Істотних змін почерк зазнає у процесі переходу від зрілого до похилого і старечого віку. Старіння — природний, закономірний процес зміни організму на фізіологічному, психологічному, соціальному рівнях.

За останні 50 років процес старіння нації у світовому масштабі розвивається з великою швидкістю. У 2017 році населення світу

досягло порядку 7,45 млрд. людей¹, а вік кожного десятого землянина досягнув 60 років і більше. За прогнозами ООН, до 2025 року населення світу зросте, в порівнянні з 1950 роком, у три рази, а чисельність людей літнього віку — у 6 разів, у той час як кількість старих людей (старших 80 років) збільшиться в 10 разів.

Але з якого моменту життя починається «похилий вік», при досягненні якого віку особа може вважатися особою похилого віку? За віковою класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я: 25–44 роки — молодий вік; 44–59 років — середній вік; 60–74 роки — похилий вік; 75–90 років — старечий вік; особи, які досягли 90 років, — довгожителі. Звичайно, усі ці поділи умовні, точних кордонів різних періодів людського життя встановити неможна, оскільки воно являє собою безперервний розвиток, а вікові зміни, які відбуваються в організмі, численні і різноманітні.

В Україні, як і в багатьох розвинених країнах, в останні десятиріччя значно зросла частка людей похилого віку. До старшого покоління сьогодні належить кожний п'ятий².

У практиці судових експертів-почеркознавців неодноразово трапляються випадки дослідження підписів, виконаних від імені осіб похилого та старечого віку. В умовах нинішньої криміногенної ситуації в країні, коли особи зазначеної категорії нерідко стають жертвами злочинів, пов'язаних із шахрайством, що здійснюються шляхом зловживання довірою; коли під виглядом соціальних працівників, співробітників пенсійного фонду та інших різних громадських і державних установ та організацій пропонують брати участь в обміні грошових коштів і т. п., проблема таких досліджень є досить актуальною.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Деяким напрямкам проблемних питань дослідження підписів присвячували свої праці вчені-криміналісти й експерти-практики: Л. Ю. Ароцкер, В. Ф. Берзін, М. Є. Бондар, О. В. Воробей, М. А. Грига, А. А. Єлисєєв, Е. О. Івакін, К. М. Ковальов, Н. О. Комісарова, В. В. Ліповський, З. С. Меленєвська, В. Ф. Орлова, С. М. Потапов, Є. Ю. Свобода, Т. О. Сукманова, І. Я. Фрідман, С. А. Ципенюк, Н. Г. Шпакович та інші³. Водночас

¹ Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/...> (дата звернення 23.09.2019).

² Населення України. Імперативи демографічного старіння. Київ : АДЕФ Україна, 2014. 288 с.

³ Ароцкер Л. Е., Бродская А. Б., Можар И. М., Рожкова Г. В. Теоретические проблемы оценки экспертом признаков почерка. Харьков : ХНИИСЭ. 1963; Берзин В. Ф., Ковальчук З. А., Меленевская З. С. Оценка признаков, противоречащих выводу на заключительной стадии идентификационного исследования. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып. 37. Киев, 1988; Бондар М. Є., Драпей Н. Г., Сукманова Т. О. Вирішення почеркознавчих задач стосовно підписів, виконаних за допомогою технічних

питання дослідження підписів, виконаних від імені осіб похилого та старечого віку, потребують постійної уваги з огляду на сучасні тенденції фізіологічного розвитку людини, що і є метою цієї статті.

Викладення основного матеріалу дослідження. У зв'язку з обмеженням колом діяльності осіб похилого та старечого віку на почеркознавче дослідження потрапляють, як правило, певні види документів: нотаріальні (заповіти, довіреності, договори позики, дарування, договори довічного утримання тощо), банківські (видаткові та прибуткові ордери, рахунки із заповідальним розпорядженням), поштові (повідомлення про грошові перекази, посилки, відомості про виплату пенсій).

У цілому при дослідженні підписів від імені осіб похилого та старечого віку експерт керується традиційною методикою дослідження з урахуванням специфічних ознак, характерних для такого віку, що зумовлені:

- особливостями змін загальних та окремих ознак підписів у результаті фізіологічного старіння та за наявності патологічних захворювань рухових функцій;

- виконанням підписів під дією різноманітних збиваючих факторів: незвична поза, незвичайний пишучий прилад, незвичайне положення документа, незвична підкладка, допомога іншої особи;

прийомів : методичні рекомендації. Київ : КНДІСЕ. 2004. 60 с.; Воробей О. В., Меленевська З. С. Криміналістичне дослідження підписів : посібник. Київ : 2006; Грига М. А. Дослідження підписів, виконаних за допомогою технічних прийомів, у системі завдань судової експертизи. *Криміналістичний вісник*. № 1(21). 2014; Елисеєв А. А. Подпись как почерковое начертание. *Теория и практика криминалистической экспертизы*. Сб. 3. Москва, 1958; Івакін Е. О. Теоретичні та методичні питання неідентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2003. 18 с.; Методика дослідження підписів ІДНДЕКЦ МВС України; уклад. К. М. Ковальов, З. С. Меленевська, Н. Г. Шпакович. Київ, 2009; Комісарова Н. О. Криміналістичне дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 16 с.; Липовский В. В. Установление условий выполнения подписей от имени лиц пожилого и старческого возраста : метод. пособ. *Судебно-почерковедческая экспертиза малообъемных почерковых объектов*. Киев, 1989; Липовский В. В. Криминалистическое исследование подписей, выполненных от имени лиц пожилого и старческого возраста : метод. пособ. для экспертов. Москва, 1983. Липовский В. В. Особенности методики исследования подписей, выполненных от имени лиц пожилого и старческого возраста. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып 28. Київ, 1984; Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Шаботенко А. І. Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посіб. Київ, 2007. Орлова В. Ф. Теория судебно-почерковедческой идентификации. *Труды ВНИИСЭ*. Вып. 6. 1969; Потапов С. М. Введение в криминалистику : монография. Москва : Б. м. 1946. 10 с.; Фридман И. Я., Ципенюк С. А. Исследование умышленно измененных подписей. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1967. Вып. 4. С. 296–299.

— особливостями виконання підпису з наслідуванням.

З огляду на зазначене з метою дослідження названої категорії підписів розроблено спеціальну методику криміналістичного дослідження таких підписів. Ця методика базується на результатах узагальнення теоретичних та експериментальних даних про закономірності зміни підписів, пов'язаних з фізіологічними і патологічними процесами, що відбуваються в організмі людини у зв'язку з його старінням. Розроблена в якісно-описовому форматі методика містить докладний опис діагностичних ознак і механізму їх проявів, можливостей їх диференціації від прояву ознак під час імітації та наслідування підписів літніх осіб і осіб старечого віку.

Особливість методики дослідження підписів осіб похилого і старечого віку полягає в тому, що експерту необхідно відмежувати зміни ознак, які були набуті з часом, від таких, що мають місце при навмисному викривленні, наслідуванні або виконанні підписів у незвичних умовах. Так, у підписах, виконаних з наслідуванням або викривленням власних ознак, як і в підписах осіб похилого віку, темп рухів сповільнюється. Але в останньому випадку спостерігаються ознаки природного, а не штучного уповільнення — рівномірна чи однотипна сповільненість в усіх елементах і штрихах підпису. У підписах осіб похилого віку при деякій зміні транскрипції спостерігаються підмалювання, нерівності¹.

Для формування версії про можливе виконання підпису особою похилого або старечого віку, інформативними є такі діагностичні ознаки:

— порушення координації першої групи у вигляді зламів штрихів (як правило, в овальних елементах, у місцях зміни напрямку рухів; в елементах, виконаних розгинальними рухами), іноді у вигляді звивистості і тремтіння;

— зниження координації другої групи у вигляді значної невідповідності розміру, розгону, нахилу;

— наявність повторюваних штрихів, домальовувань, дописок;

— наявність рефлексорних штрихів у заключних частинах літер при значному порушенні координації рухів як результат утрудненого переносу пишучого приладу до місця початку наступної літери;

— відсутність зв'язності або невідповідність ступеня зв'язності і темпу виконання підпису;

— повторення одних і тих же літер або їх пропуск;

— нестійкість напрямку лінії і форми письма.

Найбільших змін зазнають такі окремі ознаки:

³ Судебно-почерковедческая экспертиза (пособие для экспертов-почерковедов и судебно-следственных работников) / отв. ред.: А. И. Манцетова, В. Ф. Орлова, Ю. Ю. Доброславская. Москва, 1971.

— будова рухів за ступенем складності (під час виконання літерних, безлітерних штрихів і розчерків спрощується за рахунок втрати частин та елементів штрихів);

— форма рухів (основні ознаки проявляються під час викривлення прямолінійних і дугових рухів у кутах та ламані, особливо при виконанні основних, овальних, з'єднувальних і надрядкових елементів великих і малих літер);

— протяжність рухів при виконанні рядкових, надрядкових та підрядкових елементів великих і малих літер, а також розчерків і додаткових елементів (спостерігається їх збільшення або зменшення);

— розміщення точок початку рухів та відносне розміщення елементів підпису (їх локалізація має суттєве ідентифікаційне значення).

Зазначені ознаки варіюються залежно від ступеня виробленості почерку виконавця підпису. Так, зміна транскрипції підписів, виконаних у незвичайних умовах (на обмеженій ділянці паперу), проявляється в осіб з високовиробленими рухами у зменшенні кількості однорідних безлітерних штрихів, а в підписах, виконаних рухами низького ступеня виробленості — у невиписуванні останніх літер підпису. У підписах осіб похилого віку, виконаних рухами низького або середнього ступеня виробленості, часто не виписуються окремі літери або елементи літер, розташовані в середній частині підпису.

Під час оцінки результатів порівняння необхідно мати на увазі, що у разі відсутності в розпорядженні експерта зразків, близьких за часом до моменту виконання досліджуваного підпису (при позитивному ідентифікаційному висновку), експерт може спостерігати відмінності не тільки в окремих ознаках, але і в конструкціях літер. Це пов'язано з тим, що руйнування навички письма призводить до втрати різноманітності рухів, а у почерку виконавця залишається обмежена кількість найбільш простих (для нього) і стійких звичних рухів, які згодом витісняють конструкції, характерні для пишучого у молодшому віці.

Встановлення виконавця підпису, виконаного з наслідуванням, — одне зі складних завдань під час дослідження підписів, виконаних від імені осіб похилого та старечого віку. Це зумовлено тим, що особа, яка виконує такий підпис, намагається відтворити не просто ознаки підпису іншої особи, а саме особи похилого чи старечого віку, деавтоматизуючи таким чином власний почерк і даючи установку на зниження виробленості та координації рухів. При цьому відбувається значне викривлення та зміна загальних і окремих ознак почерку виконавця.

Складність дослідження таких підписів пов'язана з тим, що обсяг почеркового матеріалу зменшується до кількості ознак, виконаних незмінним почерком виконавця.

Рис. 1. Досліджуваний підпис, виконаний з наслідуванням справжньому підпису особи старечого віку

Рис. 2, 3. Вільні зразки підпису особи, виконані на 11 років раніше за досліджуваний підпис

Рис. 4, 5. Експериментальні зразки підпису цієї ж особи, виконані через 1 рік після досліджуваного підпису

Із зображень підписів спостерігається, що досліджуваний підпис виконаний високовиробленим почерком, проте має виражені діагностичні ознаки: кутастість в півовальних елементах, звивистість і кутастість прямолінійних і дугових штрихів, наявність необґрунтованих зупинок пишучого приладу, недиференційований натиск на окремих ділянках штрихів. У вільних зразках підпису і почерку особи діагностичні ознаки відсутні. Експериментальні зразки також мають ознаки зниження координації рухів першої групи та

повільного темпу, проте характер та локалізація їх відрізняються від діагностичних ознак, що простежуються у досліджуваному підписі. При оцінці результатів порівняльного дослідження встановлено, що виявлені розбіжності за загальними та окремими ознаками почерку стійкі, суттєві, виходять за межі варіаційності підписного почерку особи, від імені якої вчинено підпис, і, з урахуванням діагностичних ознак, дають підставу зробити категоричний висновок щодо виконання досліджуваного підпису не зазначеною особою, а іншою особою з наслідуванням її справжньому підпису.

Необхідно також зауважити, що протягом останніх років значно збільшилася кількість посмертних судово-почеркознавчих експертиз підписів, виконаних особами похилого або старечого віку.

Як зазначає А. О. Бабков, головним проблемним аспектом посмертних досліджень підписів та рукописних текстів є прижиттєві вільні зразки підписів та почерку померлої особи, оскільки від померлої людини вже неможливо відібрати експериментальні зразки підписів та почерку, а вільні зразки особи у зв'язку з особливістю життя померлого, можуть бути в дуже обмеженій кількості та не відповідати часу складання досліджуваного документа⁴.

Незважаючи на те, що сторони процесу несуть особисту відповідальність за кількість, якість і достовірність вільних прижиттєвих зразків підписів та почерку померлої особи, експерт, під час проведення почеркознавчого дослідження на стадії попереднього дослідження наданих на експертизу зразків, в обов'язковому порядку повинен впевнитись, що всі надані на експертизу прижиттєві зразки померлої особи, виконані саме нею, і виключити такий негативний момент, коли особа, що виконала підпис від імені померлого, виготовила недостовірні зразки підписів, які є аналогічними досліджуваному підпису, розташованому в спірному документі.

Для цього експерт першочергово повинен звернути увагу на документи з вільними зразками особи, які не викликають ніякого сумніву в їх достовірності: нотаріально посвідчені документи у вигляді заповіту, договір купівлі-продажу, довіреність, завірену у сільській раді, документи, пов'язані з оформленням паспорту громадянина України, в тому числі закордонного, які зберігаються в територіальних підрозділах міграційної служби Міністерства внутрішніх справ України тощо.

Якщо таких документів немає, то експерт повинен, відповідно до законодавчих норм, надати до суду клопотання щодо надання додаткових вільних зразків померлої особи, що знаходяться в пенсійній

⁴ Бабков А. О. Проблемні аспекти посмертних почеркознавчих досліджень підписів, виконаних в основних та додаткових договорах оренди землі. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб., присвяч. 105-річчю заснування судової експертизи в Україні* / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.) та ін. Київ : Ліра-К, 2018. Вип. 63, ч. 1. С. 290–302.

справі, та зберігаються у пенсійному фонді; особиста справа, яка збереглася на останньому та попередньому місцях роботи; фінансових документів; відомостей про отримання пенсії та заробітної плати; банківських установах тощо, де контролюючий орган чи контролююча особа повинна спочатку впевнитись в особистості, шляхом її ідентифікації з використанням документу, що посвідчує особу (паспорту, військового квитка тощо), перед тим, як вона поставить свій особистий підпис у звітному документі.

Експерту під час дослідження вільних зразків підписів особи, потрібно критично ставитись до тих зразків, що виконані в квитанціях на оплату комунальних послуг, договорах енергопостачальних компаній, відомостях про отримання поштових повідомлень тощо, оскільки в даних документах можуть бути підписи, виконані не померлою особою, а членами родини, родичами чи особами, що проживали разом з померлою особою. В окремих випадках підписи родичів, як правило тих, які мають однакові прізвища, мають велику схожість за першими літерами прізвищ або імен, і можуть на початковому етапі попереднього дослідження зразків бути невірно згруповані експертом, що в подальшому може призвести до хибного висновку.

Одним з найважливіших етапів проведення посмертної почеркознавчої експертизи підписів є перевірка вільних зразків підписів особи на порівнянність з підписом, виконаним у досліджуваному документі, оскільки процеси старіння, вплив тяжких хвороб, пов'язаних із судинами головного мозку, погіршення зору та часткова сліпота можуть швидко прогресувати, що значно знижує письмово-руховий навик особи та ініціює виникнення діагностичних ознак, які значно викривляють той чи інший прояв окремої ознаки підпису. Тому, щоб вірно надати оцінку виявленим діагностичним, загальним та окремим ознакам (збіжним, розбіжним), підпису експерта, необхідно ознайомлюватися з матеріалами, що свідчать про стан здоров'я особи.

Для цього експерту необхідно надати до суду клопотання щодо витребування в медичному закладі, де проходило лікування померлої особи, медичної картки хворого, ознайомитися зі станом здоров'я хворої особи і визначитися з наявністю чи відсутністю в неї хвороб, що могли впливати на координацію рухів. Суттєвим моментом є встановлення факту підписання документу під час безпосереднього лікування в медичному закладі, або до лікування чи після лікування.

З медичної картки хворої особи повністю вбачається динаміка стану її здоров'я та результат впливу лікування на покращення стану особи, а в складних випадках — погіршення. Також з епікризу хворого можна встановити, в якому стані він був виписаний з лікарні і чи

дозволяли його свідомість та стан здоров'я в подальшому підписувати будь-які документи, оскільки при хворобах пов'язаних із судинами головного мозку (інсульт), слабшає пам'ять, знижується інтелект, настає слабкий розум тощо.

У практиці авторів був випадок, коли для посмертного почеркознавчого дослідження надавалися чотири заповіти, перший з яких був складений за три роки до смерті (рис. 6), другий — за два роки (рис. 7), третій — за один рік і дев'ять місяців (рис. 8), четвертий — за шістнадцять днів до смерті спадкодавця (рис. 9, 10). На момент смерті спадкодавцеві виповнилося 87 років.

Рис. 6. Досліджуваний підпис, виконаний особою за три роки до смерті

Рис. 7. Досліджуваний підпис, виконаний цією ж особою за два роки до смерті

Рис. 8. Досліджуваний підпис, виконаний тією ж самою особою за один рік і дев'ять місяців до смерті

Рис. 9, 10. Досліджувані підписи, виконані цією ж особою у двох примірниках заповітів за шістнадцять днів до смерті

Із зображень підписів спостерігається, що досліджувані підписи в останньому заповіті виконані почерком нижчого ступеня виробленості, ніж три попередні, у повільному темпі, спостерігаються ознаки порушення координації рухів першої та другої груп. Однак, при порівнянні досліджуваних підписів між собою були встановлені збіжності за загальними та окремими ознаками почерку, що утворюють індивідуальну (неповторну) сукупність, яка достатня для категоричного висновку про виконання досліджуваних підписів однією особою. Наявність у двох останніх підписах діагностичного комплексу ознак, які відсутні у трьох попередніх, був пояснений експертом впливом на письмово-руховий навик виконавця тимчасових збиваючих факторів, таких як хворобливий стан, втома пишучої руки, фізична (м'язова) втома, обмеження зорового контролю, що підтверджується копією виписки із медичної карти стаціонарного хворого.

Висновки. Наостанок, необхідно зазначити, що розроблена у 1983 році методика криміналістичного дослідження підписів, виконаних від імені осіб похилого та старечого віку до теперішнього часу залишається дієвою й актуальною, дозволяє успішно виявляти факт виконання підписів вказаною категорією осіб, але потребує удосконалення, проведення експериментальних досліджень, постійного моніторингу сучасних тенденцій фізіологічного та психологічного розвитку людини, зумовлених, зокрема, значними змінами умов життя, медичних послуг, активним соціальним статусом осіб похилого віку та «омолодженням» деяких видів хвороб.

References

- Arotsker, L. E., Brodskaya, A. B., Mozhar, Y. M., Rozhkova, H. V. (1963). *Teoreticheskiye problemy otsenky ékspertom pryznakov pocherka*. Kharkov [in Russian].
- Babkov, A. O. (2018). *Problemnii aspekty posmertnykh pocherkoznavchikh doslidzhen` pidpysiv, vykonanykh v osnovnykh ta dodatkovykh dohovorakh orendy zemli. Kryminalistyka i sudova ekspertyza: mizhvidom. nauk.-metod. zb., prysvyach. 105-richchyu zasnuvannya sudovoyi ekspertyzy v Ukrayini*. Kyiv . 290–302 [in Ukrainian].
- Berzyn, V. F., Koval`chuk, Z. A., Melenevskaya, Z. S. (1988). *Otsenka pryznakov, protyvorechashchyykh vyvodu na zaklyuchitel`noy stadiy ydentyfikatsionnoho yssledovannya. Kryminalistyka y sudebnaya ékspertyza* [in Russian].
- Bondar, M. Ye., Drapev, N. H., Sukmanova, T. O. (2004). *Vyrishennya pocherkoznavchyykh zadach stosovno pidpysiv, vykonanykh za dopomohovu tekhnichnykh pryvymiv: Metodychni rekomendatsiyi*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Elyseev, A. A. (1958). *Podpys` kak pocherkovoe nachertanye. 3 Teoriya y praktyka kryminalysticheskoy ékspertyzy* [in Russian].
- Frydman, Y. Ya., Tsypenyuk, S. A. (1967). *Yssledovanye umyshlenno yzmenennykh podpysyev. Kryminalistyka i sudebnaya ékspertyza* [in Russian].
- Honhalo, S. Y., Hayduk, O. H., Volchuk, L. S. (2015). *Neidentyfikatsiyni doslidzhennya u pocherku: suchasnyy stan ta perspektivy rozvytku*. 1 (11). *Chasopys Natsional`noho universytetu «Ostroz`ka akademiya» Seriya» Pravo»* [in Ukrainian].

- Hryha, M. A. (2014). *Doslidzhennyya pidpysiv vykonanykh za dopomohouy tekhnichnykh pryvymiv, u systemi zavdan' sudovoyi ekspertyzy*. 1 (21). *Kryminalistychnyy visnyk* № 1 [in Ukrainian].
- Ivakín, Y. O. (2003). *Teoretichní ta metodichní pitannyya neidentifikatsýnykh doslídzen' v sudovomu pocherkoznavství*: avtoref. dis. . . kand. jurid. nauk: 12.00.09. Kyiv [in Ukrainian].
- Komissarova, N. O. (2003). *Kryminalistychne doslidzhennyya pidpysiv, vykonanykh v umovakh обмеженого зорового контролю*: avtoref. ... kand. yurydychnykh nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Lipovskiy, V. V. (1983). *Kriminalisticheskoye issledovaniye podpisov, vypolnennykh ot imeni lits pozhilogo i starcheskogo vozrasta*: metod. posob. dlya ekspertov. Moskva [in Russian].
- Lipovskiy, V. V. (1984). *Osobennosti metodiki issledovaniya podpisov, vypolnennykh ot imeni lits pozhilogo i starcheskogo vozrasta. Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. #28 [in Russian].
- Lypovskyy, V. V. (1989). *Ustanovlenye uslovyi vypolnenyya podpysyev ot ymeny lyts pozhyloho v starcheskoho vozrasta: metodycheskoye posobyey*. Sudebno-pocherkovedcheskaya ékspertyza maloob'emnykh pocherkovykh ob'ektov. Kyiv [in Russian].
- Melenevs'ka, Z. S., Svoboda, Y. Y., Shabotenko, A. I. (2007). *Sudovo-pocherkoznavcha ekspertiza: navchal'no-metodychnyy posibnyk*. Kyiv [in Ukrainian].
- Metodyka doslidzhennyya pidpysiv* (2009). Uklad. K. M. Koval'ov, Z. S. Melenevs'ka, N. H. Shpakovych. Kyiv [in Ukrainian].
- Naselennya Ukrayiny* (2014). Imperatyvy demohrafichnoho starinnya. Kyiv [in Ukrainian].
- Orlova, V. F. (1969). *Teoriya sudebno-pocherkovedcheskoy ydentyfikatsyy*. Trudy VNIYSE #6 [in Russian].
- Potapov, S. M. (1946). *Vvedenie v kriminalistiku*. Moskva [in Russian].
- Sudebno-pocherkovedcheskaya ekspertiza (posobiye dlya ekspertov-pocherkovedov i sudebno-sledstvennykh rabotnikov)*. (1971). Otv. redaktory: Mantsvetova A. I., Orlova V. F., Dobroslavskaya Y. Y. Moskva [in Russian].
- Vorobey, O. V., Melenevs'ka, Z. S. (2006). *Kryminalistychne doslidzhennia pidpysiv*: posibnyk. Kyiv [in Ukrainian].

А. В. Забуга, Ю. Ю. Лилова

К ВОПРОСУ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОДПИСЕЙ, ВЫПОЛНЕННЫХ ЛИЦАМИ ПОЖИЛОГО И СТАРЧЕСКОГО ВОЗРАСТА

Почерк человека меняется в течение всей жизни, подвергаясь природным изменениям. Существенных изменений почерк претерпевает в процессе перехода от зрелого до преклонного и старческого возраста. Старение — естественный, закономерный процесс изменения организма на физиологическом, психологическом, социальном уровнях. За последние 50 лет процесс старения нации в мировом масштабе развивается с большой скоростью.

В данной статье рассмотрен актуальный вопрос исследования подписей, выполненных лицами пожилого и старческого возраста, в первую очередь, сделана попытка определить возрастные границы таких понятий, как «преклонный» и «старческий», а также приведены признаки, характерные для подписей, выполненных лицами пожилого или старческого возраста, и

признаки, которые пытается воспроизвести исполнитель подписи с подражанием.

Раскрыты проблемные аспекты, возникающие у экспертов при проведении посмертных почерковедческих экспертиз подписей, главным из которых является качество и количество прижизненных свободных образцов подписей и почерка умершего. Обусловлено это тем, что от умершего человека уже невозможно отобрать экспериментальные образцы подписей и почерка, а свободные образцы лица, в связи с особенностью жизни умершего, могут быть в очень ограниченном количестве и не отвечать времени составления исследуемого документа.

Напоследок авторы приходят к выводу, что разработанная в 1983 году методика криминалистического исследования подписей, выполненных от имени лиц пожилого и старческого возраста, до настоящего времени остается действенной и актуальной, позволяет успешно обнаруживать факт выполнения подписей указанной категорией лиц, но нуждается в усовершенствовании, проведении экспериментальных исследований, постоянного мониторинга современных тенденций физиологического и психологического развития человека.

Ключевые слова: подпись, лица пожилого и старческого возраста, почерковедческое исследование, письменно-двигательный навык, посмертная судебно-почерковедческая экспертиза.

A. Zabuha, J. Lilova

TO THE QUESTION OF RESEARCH OF SIGNATURES PERFORMED BY THE PERSONS OF THE ELDERLY AND SENILE AGE

Human handwriting changes throughout life, undergoing natural changes. Handwriting undergoes significant changes in the process of transition from mature to advanced and senile age. Aging is a natural, regular process of organism change at physiological, psychological, social levels. Over the past 50 years, the process of aging of the nation on a global scale is developing at a high speed.

This article discusses the urgent issue of the study of signatures made by elderly and senile people: first of all, an attempt is made to determine the age boundaries of such concepts as «advanced» and «senile», as well as signs characteristic of signatures made by elderly or senile people are given age, and signs that the artist is trying to reproduce the signature with imitation.

The problematic aspects that have arisen by experts during posthumous handwriting examinations of signatures are revealed, the main of which is the quality and quantity of lifetime free samples of signatures and the handwriting of the deceased. This is due to the fact that it is no longer possible to take experimental samples of signatures and handwriting from a deceased person, and free face samples, due to the peculiarity of the deceased's life, may be in very limited numbers and may not correspond to the time of writing the document under study.

Finally, the authors come to the conclusion that the methodology developed in 1983 for the forensic investigation of signatures made on behalf of elderly and senile people still remains effective and relevant, allows us to successfully detect the fact that signatures were performed by this category of people, but needs to be improved, experimental research, continuous monitoring of current trends in the physiological and psychological development of man.

Key words: signature, individuals of an elderly and old-timed, handwritten knowledge, written-navigational, posthumous ship-handwriting examination.

Надійшла до редколегії 10.07.2019